

ПАРАМЕТР ІКОНІЧНОСТІ ЯК КООРДИНАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОВНОГО ТИПУ

У статті представлено нетрадиційний підхід до класифікації мов. На відміну від загальноновизнаних класифікацій, побудованих з урахуванням генетичного, ареального чи структурного критеріїв, а також соціальної (функціональної) типології мов, запропонований підхід ґрунтується на концепції мови як системно-знакового утворення. Висувається *гіпотеза* про те, що специфічна організація семіотичного простору за допомогою різних за рівнем абстрактності складників коду виявляється у кількісно репрезентативних групах мов, а отже, може вважатися координаційною характеристикою мовного типу. Продемонстровано, що в окремих групах мов існує тенденція до іконічного (ідеофонічного) кодування певних ділянок концептуальної картини світу.

Ключові слова: лінгвосеміотика, мовний тип, класифікація мов, ідеофонія, іконічний знак, картина світу.

Козлова Т. О. Параметр иконичности как координационная характеристика языкового типа. В статье представлен нетрадиционный подход к классификации языков. В отличие от общепризнанных классификаций, которые опираются на генетический, ареальный и структурный критерии, а также социальной (функциональной) типологии, в основу предлагаемого подхода положена концепция языка как знаковой системы. Выдвигается *гипотеза* о том, что специфическая организация семиотического пространства с помощью разных по уровню абстрактности составляющих кода релевантна для количественно репрезентативных групп языков и поэтому может считаться координационной характеристикой языкового типа. Продемонстрировано, что в отдельных группах языков существует тенденция иконического (идеофонического) кодирования определенных сфер концептуальной картины мира.

Ключевые слова: лингвосеміотика, языковой тип, классификация языков, идеофония, иконический знак, картина мира.

Kozlova T.O. Iconicity as the Parameter Regulating the Shape of Language. The article considers the main approaches which are applied to compare and classify languages. It is worth mentioning that classification is different from comparison in that it is aimed to discover important similarities in the data. Meaningful resemblance among languages arises due to many different factors, or simply to chance. Observable shared features may provide the evidence of genetic ties. Common descent from a single ancestor allows to identify language families, subfamilies, groups, etc. In many other cases, linguistic relationship appears to be induced by contacts and convergence of languages found within the same geographical area. Apart from cultural diffusion, shared characteristics are attributed to universal tendencies leading to systematical occurrence of similar patterns in language structure although they may not be true for all languages. In addition, languages are defined by speakers' social identity, attitudes, perceptions, and vitality. It is clear that we cannot ignore social perspective of typology based on the scope of functional types and changes of languages. Related to what and where languages are, and what they do, these approaches are rather wide. De facto genetic, areal, and structural descriptions of languages are restricted because language is more than a sum of utterances arranged and used according to a set of rules. Languages are cultural practices in the sense that they are systems of signs used by sign-makers to represent the world, establish connections with it, and enter the interactional space. The latter is shaped in such a way that some distinctions are likely to matter more than others and consequently require more transparent encoding. It is argued that it is possible to make typological generalizations based on the way languages code the information about the world. It is hypothesised that fondness of iconicity corresponds to the speakers' orientation toward the world and their language. From a semiotic perspective, we can question if the abundance of iconicity (ideophony in particular) is related to genetic, areal, or structural characteristics of languages, and how it agrees with the discourse practices of sign-makers. In other words, it is important to approach iconicity as the parameter regulating the shape of language.

Key words: semiotics of language, language type, classification of languages, ideophones, iconic sign, worldview.

Вступні зауваження. Проблеми лінгвістичної типології мають тривалу історію вивчення [див. Иванов 1954, с. 13-19]. В сучасному мовознавстві розроблено різні принципи та підходи до систематизації мов за генеалогічним, ареальним, (функціонально-) типологічним і соціолінгвістичним критеріями; встановлено спільні та відмінні риси між мовами, як залежні, так і незалежні від їх генетичної спорідненості або взаємовпливу. Попри важливі наукові доробки численні питання залишаються нерозв'язаними й значно ускладнюють побудування мовної таксономії. Ці проблеми пов'язані, наприклад, з реконструкцією спільної прамови для окремих (зокрема безписемних) мов; визначенням ролі дивергентних і конвергентних процесів у мовній еволюції; розбіжностями між географічною дисперсією мов та їх об'єднанням за походженням; неузгодженністю типологічних угруповань тощо.

Актуальність статті зумовлено активізацією міждисциплінарних досліджень в галузі мовної типології. Фокус уваги типологів спрямовано не тільки на універсальність та специфічність мовної структури, а й на такі виміри мовного різноманіття, як антропологічний, когнітивний, культурологічний. Саме поліпарадигмальність забезпечує

перехід від констатуючого рівня дослідження мовних типів до рівня сучасної наукової парадигми, який визначається принципами експланаторності, антропоцентризму, функціоналізму.

Мета статті: обґрунтувати доцільність семіотичного виміру класифікації мов.
Основні завдання: розглянути існуючі підходи до класифікації мов, визначити їх переваги й обмеження; аргументувати наявність у певних групах мов тенденції до іконічного кодування конкретних ділянок концептуальної картини світу.

Об'єкт дослідження становить семіотичний простір, утворений вербальними знаками різного рівня абстрактності (індекс, ікона, символ). **Предмет** дослідження: актуальність іконічного коду на окремих ділянках картини світу, актуалізованої засобами мов різної будови, генетичної та ареальної спорідненості.

Висувається *гіпотеза* про специфічну організацію семіотичного простору за допомогою різних за рівнем абстрактності складників коду, що виявляється у кількісно репрезентативних групах мов, а отже, може вважатися координативною характеристикою мовного типу.

1. Генетична й ареальна класифікації мов. Античні філософи не приділяли уваги систематизації мов, оскільки більше цікавилися властивостями рідної мови, ніж «варварської» (д.гр. βάρβαρος, лат. barbaros 'чужа мова, незрозуміла, тобто інша, ніж грецька мова чи латина'). Найраніші спроби порівняльного аналізу викладено у працях періоду Середньовіччя. В них знаходимо спостереження за спільними і відмінними характеристиками у тюркських мовах, семітських мовах, кельтських мовах. Проблема походження мов отримала подальший розвиток у Ж.-Ж. Скалігера (XVIст.), який за результатами порівняльного аналізу окремих слів дійшов висновків про існування груп індоєвропейських мов, хоча міжгрупові зв'язки вбачав лише між германськими та слов'янськими мовами. Пізніше Г. Лейбніц (XVIIст.) спростував концепцію моногенезу (біблійне походження найменувань) і привернув увагу філософів до мовного різноманіття («в одній мові трапляються слова, які не мають відповідників в іншій мові» [Лейбніц 2010, с. 32]) на фоні спорідненості між германськими і слов'янськими мовами, між тюркськими, а також між фінською й угорською мовами. Важливим внеском в теорію походження і розробку класифікації мов були ідеї М. Ломоносова про складність шляхів утворення мовних сімей, про спорідненість індоєвропейських (грецької, латинської, німецької, російської) мов, встановлену геніальним вченим на прикладах числівників.

Наукові принципи класифікації мов на основі методів порівняльно-історичного мовознавства були сформульовані протягом XIXст. у працях Ф. Боппа, Р. Раска, О. Востокова, Ф. Фортунатова, Я. Грімма, А. Шлейхера і стимулювали подальший розвиток як генетичної лінгвістики (теорія хвиль Й. Шмідта, порівняльно-історичні дослідження індоєвропейських мов А. Мейє [Мейє 1938; 1951], теорія спільного походження романських мов Дж. Бонфанте [Bonfante 1999], теорія ностратичної сім'ї мов [Иллич-Свитыч 1971–1984 Dolgorolsky 2008], реконструкція прамови і пракультури індоєвропейців [Бенвенист 1995; Гамкрелідзе 1984], метод глотохронології для датування дивергенції споріднених мов М. Сводеша [Сводеш 1999], метод масового порівняння і створення генеалогічної класифікації мов Дж. Грінберга [Greenberg 2002] та М. Рулен [Ruhlen 1994], принципи встановлення спорідненості мов Е. Бенвениста [Бенвенист 1963] тощо), так і ареальної лінгвістики (поняття ареальної спорідненості мов (Sprachbund) А. Шлейхера, доробки щодо балканського мовного союзу [Русаков 2008, Трубецкой 1999, Цивьян 1990], євразійського, центрально-азіатського, волгокамського мовних союзів [див. Эдельман 1978] тощо).

Зазначені та інші дослідження здійснено у двох напрямках. Генетичні дослідження націлені на встановлення історичної спорідненості між мовами та їх співвіднесення з конкретно ієрархічною групою (макросім'я, сім'я, філа/гілка, група, підгрупа, мова, діалект). Ареальні дослідження фокусують увагу на спільних властивостях географічно наближених мов, об'єднуючи їх в мовні ареали/союзи. Генетичний та ареальний підходи перетинаються, оскільки спрямовані на виявлення ознак спорідненості, що утворюються

внаслідок дії історичних і соціокультурних чинників. Зазначені класифікації мають певні переваги.

По-перше, вони - найоб'єктивніші, оскільки спираються на незалежний від дослідника стан речей і фактів, що відкриваються за допомогою певної процедури (зіставлення наявних фактів, їх етимологічної тотожності, відповідності фонетичним і семантичним законам тощо). На відміну від генеалогічної та ареальної систематизації, інші класифікації не позбавлені суб'єктивності дослідника, який сам обирає й екстраполює ту чи ту ознаку на конкретну мовну систему.

По-друге, класифікації за генетичною чи ареальною приналежністю мови апелюють одночасно як до формального, так і до змістового аспекту мовних одиниць, оскільки факт спорідненості вимагає формально-змістової відповідності. Натомість інші типології, зокрема структурні, часто вибудовуються однобічно (наприклад, порядок слів, техніка сполучуваності значимих одиниць в лексемах тощо).

По-третє, встановлення генетичних сімей та мовних ареалів/союзів характеризується комплексністю, враховує не лише лінгвальні, а й екстралінгвальні вияви спорідненості, звертається до культурно-історичної спадщини мовців, невід'ємною частиною якої є мова (див. дослідження балканської картини світу [Цивьян 1978; 1990; 1999]). Наприклад, в балканській моделі світу виноградна лоза залучається до категорії 'плазунів; гнучких реалій' (болг. *увивно растение*, рум. *planta agatatoare*). Подібні таксономії формуються і поза межами балканського ареалу, що зумовлено генетичною спорідненістю рефлексів: пор. назви реалій, що входять до категорій 'гнучкий', 'який має форму округлого згину, дуги' - іє. **log-* "гілка, палиця" [IEED, с. 691] > псл. *loza "гнучка гілка; виноград; верба кушова", ст.сл. *лоза*, болг. *лоза*, серб., хорв. *лоза*; **вірм.** *last* "човен", **перс.** *rāz* "лоза" [ЕСУМ-3 1989, с. 281], іє. **lēg(h)-1* / **lāg(h)-* "гілка" > алб. *lethi*, *laihī* "ліщина", серб. *lijèska* "т.с."; **лит.** *lazdà* "палка, ліщина; стеблина деяких рослин", **лтс.** *lagzda*, *lazds* "ліщина", **прус.** *laxde* "т.с." [ЕСУМ-3 1989, с. 281; IEED, с. 660], а також до категорії 'повзуни' - іє. *lēgh-2 / **lāgh-* "повзти" [IEED, с. 660] > псл. *laziti "лазити", давніше "вештатися, блукати; збирати; полювати", пов'язане з "лісова галявина; місце, розчищене від лісу", ітератив до *lēzti "лізти", болг. *лазя* "лазити, повзати", макед. *лази* "повзає", серб., хорв. *лазити* "повзати; плентатися"; **р.** *лазить*, **бр.** *лазиць*, **укр.** *лазити*, **прус.** *līse* "повзе" тощо [ЕСУМ-3 1989, с. 184].

Проте лише в балканській моделі світу, яка формувалася в особливих кліматичних умовах, в аграрній культурі виноробів з їх шанобливим ставленням до винограду і вина, *loza набуває особливого значення. Це - не будь-яка гнучка рослина, а культурна рослина 'виноград справжній: *Vitis vinifera*', тобто 'ліана par excellence' [Mladenova 1998, с. 29]. Семантична лінія 'повзун > виноградна лоза' підтримується усіма мовами балканського ареалу (болг. *лоза*, *лузинь* "виноградна гілка", *лозинка* "молода виноградна гілка", *лозніца* "пергола (пристрій для захисту проходу від палючого сонця; перголи створювалися з пружних прутів, молодих пагонів верби або ліщини, які переплітали разом в районі верхівок, створюючи таким чином ряд арок, потім з'єднували їх довгими дощечками, по яким росли в'юнкі рослини)", алб. *loze* "виноградна лоза", *lloznicë* "виноград", рум. діал. *loază* "стовбур і гілля виткої рослини (бобові рослини, виноград тощо)", *lóză* "виноград, який чипляється за стінки будівлі" тощо). Одиниці на зразок болг. *лоза* зазнавали семантичної деривації, шляхом аналогії чи метафори утворювалися позначення інших гнучких рослин та реалій. Так найменування болг. *лоза* набуло прототипності, зайняло центральне місце (як найліпший екземпляр) в категорії позначень звивистих, в'юнких реалій [Mladenova 1998, с. 30]. З цим пов'язуємо те, що в балканській моделі світу 'гнучкість = здатність легко змінюватися' концептуалізовано як 'здатність виявлятися протилежними боками', тому гнучкий об'єкт може перетворюватися на щось інше, тобто становитися знаком тієї чи тієї антиномії. В балканській моделі світу змії та лоза виявляються антиномічними символами смерті і відродження [Mladenova 1998, с. 24-28]. Отже, спільність походження відкриває глибинні смисли одиниць лінгвокультури, надає можливість досягнути рівня "раннього розвитку смислів, тобто [рівня] мотиваційних семантичних схем" [Топоров 2006, с. 156].

Втім побудування генетичної та ареальної класифікацій пов'язано із низкою проблем. Факт спорідненості може бути визнаний лише за умов систематичності матеріальної подібності мовних одиниць, а елементи, які співвідносяться з одним і тим самим етимологом мають підкорюватися фонетичним законам. Слід все ж зазначити, що дія фонетичних законів вибіркова. Так, скажімо, зсув приголосних в німецькій мові не вплинув на фонетично вмотивовані одиниці [Козлова 2012]. На нашу думку, їх резистентність до історичних змін унеобхіднюється збереженням первинної форми задля експлікації первинного значення і узгодження коду з тим, що він кодує (звуковий денотат). Вірогідність цього висновку підтверджується тим, що ті звуконаслідувальні одиниці, які все ж таки зазнавали впливу консонантного зсуву, змінювали і свої значення відповідно до форм, що їх втілювали. Ці факти демонструють можливу неоднозначність певних етимологічних рішень і перешкоджають встановленню зв'язків між одиницями. Погодимось, що це питання є неважливим для мов індоєвропейської сім'ї, де ономотопи нечисленні і становлять периферію мовної системи. Адже для систем із розвинутою ідеофонією (див. нижче) картина буде іншою.

Встановлення генетичної спорідненості ускладнюється також ненадійністю розмежування питомих та запозичених одиниць. Передусім це стосується лексики, пов'язаної з соціальною сферою, яка легко транспортується з однієї мови в іншу незалежно від ступеня спорідненості контактуючих систем. Наприклад, іє. *okw- “око; бачити” має прямі рефлексії у слов'янських та германських мовах і реалізує модель ‘око > вікно’: псл.*oko “око” > псл.*okъno “вікно” > р. *окно*, укр. *вікно*, бр. *акно*, болг. *окно*, п., ч., слц. *окно*, вл. *wokno*, нл. *hokno*, плб. *vaknii*, мак. *окно*, серб., хорв. *окно*, слн. *окно*, а також у пгерм. *augan- “око” > дісл. *auga* “око” > дісл. *vindauga* “вікно” [ЕСУМ-1 1982, с. 398; ФЭСРЯ-3 2007, с. 128; ИЕЕД, с. 775-777]. Проте не прямі, а запозичені продовження кореня наявні в інших споріднених (дісл. *vindauga* “вікно” > сангл. *windoge*, англ. *window*) і неспоріднених мовах (др. *окъно* > фін. *akkuna*, ест. *aken* [ФЭСРЯ-3 2007, с. 128]). Зазначимо, що наведені приклади демонструють дуже складний різновид мовно-культурної взаємодії, яку, на думку Е. Сепіра [Сепир 2002, с. 241], не можна віднести ані до власне лексичного, ані до формально-мовного впливу. Швидше за все, це – розповсюдження семантичної моделі (“meaning pattern” [т.с.]), оскільки подібну семантичну структуру утворюють інші позначення у германських мовах – двн. *augatora*, дангл. *ēagdura*, гот. *augadaurō*, де найменування вікна також походять від назви ока, утворюючи композит з основою герм. *dur- “двері” - букв. ‘двері для ока’. В. В. Левицький [ЛЭСГЯ-1 2010, с. 587] пояснює ці факти культурними чинниками і підтримує ідею В. Топорова про евфемістичну заміну, стимульовану асоціативним зв'язком ‘вікно – загроза’. Однак ця теза не пояснює поширеність семантичної моделі ‘око > вікно’, яка наявна також і в ізолюваних енісейських мовах (можливо споріднених з північноамериканською сім'єю на-дене) – п.еніс. *dam-χιχ “вікно” (букв. ‘око-діра’) > кетська *dōmbok*, †югська *χamgok*, †коттська *tamuk*, †арінська *títquj*, †пумпокольська *dámkuk*, де перший елемент композитів *daη - перекручення архаїчної форми множини *de- “око”, а другий складник - *χιχ “діра” [SYE 1998-2013]. Очевидно, що генетично споріднені і неспоріднені, ареально наближені і віддіалені мови мають різноманітний арсенал кодуючих засобів, але все ж таки тяжіють до формального уподібнення і врівноваження обсягу значення при вираженні певних ідей.

Отже, систематизація мов за генетичним принципом забезпечує типологічну одиничність, тобто співвідносить ту чи ту мову з однією таксономією. Така систематизація враховує внутрішню організацію мови як системи, але не розкриває взаємозв'язків між планом вираження і планом змісту.

Порівняно із генеалогічною типологією, ареальна систематизація мов не “небеззалишкова”, адже вона охоплює незначну кількість мов, залишаючи інші мови світу поза межами об'єднань. Хоча й генетичні угруповання не є однорідними. За ступенем генетичної гомогенності можна розрізняти такі типи мовних ландшафтів:

(а) низький ступінь негомогенності - сім'я генетично споріднених мов охоплює групи-ізоляти (вірменська, албанська, грецька та мертві венетська, фрігійська й фракійська мови становлять окремі групи індоєвропейської сім'ї, які, за винятком венетської, умовно об'єднуються у групу палеобалканських мов через суміжне проживання носіїв цих мов на Балканах до їхнього завоювання Римом, а також через лексичні та інші культурні взаємопроникнення);

(б) середній ступінь негомогенності - на одній території співіснують генетично споріднені індоєвропейські мови та ізольована баскська мова;

(в) високий ступінь негомогенності – на одній території співіснують мови, що належать до різних генетичних сімей – три сім'ї кавказьких мов (абхазо-адигська / північно-західна, нахсько-дагестанська / північно-східна, картвельська / південна) співіснують з індоєвропейськими, тюркськими, калмицькою (монгольська сім'я) та новоарамейською (семітська сім'я) мовами на території Кавказу.

Ареальне об'єднання мов, на думку Д. Едельмана [Эдельман 1978, с. 114-115], має здійснюватися не стільки на основі кількісних показників ареально закріплених елементів, скільки з урахуванням якісних характеристик, адже саме вони вказують на існування спільного для цих мов архаїчного субстрату. Безсумнівно, численні конвергентні процеси в межах одного мовного ареалу відбуваються внаслідок культурної дифузії [Сепир 2002, с. 238].

Проте спільність і формальних, і змістових ознак мов спричиняється як лінгвокультурною взаємодією, так і наявністю субстрату. Так, в мовах гімалайського союзу містяться спільні фонетичні, морфологічні, лексичні інгредієнти, словотвірні моделі, синтаксичні конструкції поряд з ознаками, пов'язаними з глибинними структурами. Це дозволяє дослідникам [Эдельман 1978, с. 115] припустити вплив субстратної системи й об'єднати мови цього ареалу в мовний союз. У такому регіоні високої лінгвальної негомогенності, як Кавказ, функціонуючі системи не утворюють мовного союзу, але в кавказьких мовах також спостерігається структурний (пріоритетність аглютинації на фоні проявів флективності) й матеріальний (багатство консонантизму і нерозвиненість вокалічної системи) паралелізм. Стосовно контенсивної типології мов Кавказу, слід підкреслити суміщення активної й номінативної будови. Незважаючи на це, гіпотеза про абхазо-адигський субстрат для картвельських мов не знайшла підтримки [Климов 1998, с. 208-209].

Отже, спільність глибинних ознак контенсивно-типологічного плану та поверхневих структурних ознак не обов'язково спричиняється лінгвокультурною дифузійною або впливом спільного субстрату. Імовірно, існують інші чинники, які зумовлюють базову будову мови: “мовне утворення, здебільшого завдяки своєму несвідомому характеру, зберігає незалежність і не дозволяє своїм основним формальним категоріям підкорятися значному впливу з боку мінливих культурних потреб” [Сепир 2002, с. 242]. Очевидно, збереження й втрата тих чи тих структурно-формальних властивостей визначається когнітивними перевагами мовців, зумовлюється вмотивованістю мовних структур когнітивними структурами, залежить від внутрішньої форми мови і настанови мовців економно й ефективно кодувати здобутий досвід вербальними засобами. Відтак, до систематизації мов варто залучити інші критерії, ніж ареальна й генетична суміжність.

2. Структурна й функціональна класифікації мов. Починаючи з XIX ст., лінгвісти звертаються до структурної (Дж. Грінберг, В. Гумбольдт, О. Потебня, Е. Сепір, Ф. Фортунатов, А. Шлейхер, Х. Штейнталь) і контенсивної систематизації (О. Кібрик, Г. Клімов), констатуючи універсальні, спільні й специфічні властивості мов [Грінберг 1999(а); 1999(б)] і беручи до уваги принципи еволюції мовних типів [Кібрик 2003, с. 135-195; Климов 2009; Croft 2002, с. 232-240].

Систематизації орієнтовані у двох напрямках:

(а) на план вираження - ознаки формальної структури на різних рівнях (виходячи з фонемного інвентаря (див. докл. [Козлова 2015, с. 185-193]), порядку слів і техніки поєднання значимих складників [Грінберг 1999(а); 1999(б); Сепир 2002, с. 234-237, 242];

(б) на план змісту - семантичні категорії і засоби їх вираження (способи кодування семантичних ролей) [Кибрик 2003, с.135-195; Климов 2009].

Функціональна (соціальна) класифікація ґрунтується на розумінні мови як засобу комунікації. Головними критеріями соціолінгвістичної систематизації обираються обсяг та сфери реалізації комунікативних функцій мови (див. дет. [Мечковская 2003, с. 117-241]), а допоміжними – демографічний, геополітичний, правовий, конфесійний та інші параметри.

Узагальнюючи існуючі класифікації, слід зазначити таке.

По-перше, типологічні таксономії - численні внаслідок (а) складності і неоднорідності структурної організації мов, і (б) ще більшої їх змістової різноманітності (переважання конкретної лексики над абстрактною при повноцінній пристосованості структури для вираження абстрактних імен дій, якостей тощо [Сепир 2002, с. 243]); (в) урахування як загальних принципів мовної організації (наприклад, будова граматичних форм), так і окремих принципів (тонова vs складова будова мови).

По-друге, типологічні таксономії – глобальні і наближаються до універсалогічної інтерпретації мов, але на відміну від панхронічності ознак, встановлених універсалогією, типологічні ознаки залежні від хронологічного та ареального вимірів.

По-третє, для структурної і контенсивної типологій проблемною виявляється константність критерія, що пояснюється, з одного боку, фрагментарністю систематизації на основі інвентаризації структурних ознак, а з іншого боку, фундаментальністю та стабільністю контенсивної (імплікаційної) систематизації. У мовній же реальності і клас, і тип - діяхронічно нестабільні. На різних етапах історичного розвитку мова може переходити з одного класу в інший, проте залишатися в межах того самого типу. Наприклад, в історії тамільської мови і каннада (дравідійська сім'я) система просторового дейксису змінилася з тричленною на двочленною [Плунгян 2003, с. 262], а типологія граматичної будови залишилася аглютинативною. У мовах банту спостерігається формування інновативної категорії істот, а в суахілі назви тварин поряд з іншими іменниками поступово переходять у клас 'людина', отримуючи певне маркування. У цих процесах вбачають [Климов 2009, с. 266-267, 281-286] поступову зміну семантичної доміанти мови, яка узгоджується з мовним типом. Так посилення суб'єктно-об'єктної диференціації за рахунок більшої поляризації категорії 'істота – неістота', ніж 'актив – інактив' сигналізує про перехід від багаточленною класифікації субстантивів до двочленною і переорієнтацію мовного типу від системи класів до активної будови.

Функціональна класифікація мов не залежить від генетичного параметру та можливостей вираження тих чи тих концептів, але визначається темпоральним чинником. Тривалість функціонування мови корелює з рівнем її розвитку (наявність/відсутність літературної норми), глибиною стилістичної диференціації: "глибина та визначеність стилістичної й смислової диференціації мовних засобів безпосередньо залежить від "віку" літературної мови; можна сказати, що ступінь диференційованості мовних засобів – функція часу, протягом якого тривала історія літературної мови" [Мечковская 2003, с. 151]. І все ж таки, стилістична маркованість не завжди пов'язана з існуванням престижного (літературного) стандарту. У безписемних (архаїчних) лінгвокультурах актуальне розшарування на сакральні і профанні форми спілкування, існують професійні (чоловічі, мисливські vs жіночі, повсякденні, домогосподарчі) норми комунікації.

Отже, структурна (формальна і змістова) типологія залежить від якісної характеристики змістової природи мовних явищ (параметрів), відібраних для систематизації, оскільки мовні параметри виявляються різними за ступенем варіантності (бінарний/континуальний), ступенем внутрішньої складності (складний/елементарний), широти репрезентативності у досліджуваних мовах (універсальний/одиничний), ступенем діяхронічної константності (стійкий/мінливий) [Кибрик 2003, с. 191-195]. Функціональна типологія обмежується нормативно-стилістичною параметризацією.

Цілком очевидно, що дослідження мови в типологічному ракурсі вимагає суміщення різних площин систематизації, на основі параметрів, які не визначаються генетичною чи

ареальною приналежністю мов, їх структурним чи комунікативно-функціональним розмаїттям. Враховуючи те, що в процесі розвитку генетично споріднені мови виявляються по-різному дистанційованими від спільного джерела, а структурна диференціація (аморфна/ізолююча vs аглютинативна vs флективна будова) виявляється на будь-якому рівні цивілізації [Сепир 2002, с. 242] і фактично розподіляє мови на безперевній шкалі ‘±аглютинація ↔ ±фузія’, вважаємо можливою оцінку типологічних наборів мов не за критерієм ‘±ознака’, тобто через обчислення різних типологічних можливостей, а через універсальну ознаку вербальної мови – знаковість.

3. Семіотичний вимір мовної типології. Цей підхід ґрунтується на концепції мови як системно-знакового утворення, яке містить одиниці коду різного ступеня вмотивованості й абстрактності: індекси – знаки, безпосередньо залучені до референтної ситуації (тобто ситуації, що займає конкретне місце у просторі-часі); ікони – знаки, утворені гармонізацією формального і змістового планів, що відтворюють конкретну категоризацію речей і явищ дійсності; символи – знаки, за допомогою яких здійснюється абстрактно-формальна репрезентація категорій.

У контексті сучасних поглядів на мову як знакову систему, яка акумулює, зберігає й передає інформацію про світ, необхідно враховувати те, що одиниці мови – складники репрезентативної системи, що втілюють знання людини про світ, результати категоризації та концептуалізації речей, явищ, процесів. Тому досвід буття у світі не залишається винятково зовнішнім по відношенню до мови, а входить до неї складовою частиною значень мовних одиниць [Кравченко 1999, с. 6–7]. Семіотична функція мовних одиниць реалізується за допомогою опосередкованого співвіднесення їх з реаліями довкілля через досвід: “знаковість сутності є функція, аргументом якої є досвід” [Кравченко 1999, с. 9]. Залежно від досвіду й інформованості мовців обирається *тип знання про світ і формат його репрезентації у мовній картині світу*. Отже, обсягом знань про середовище, в якому відбувається семіотична діяльність, визначається динамічна знаковість об’єкта, тип семіотичних зв’язків. Сприйняття світу та його членування здійснюється відповідно до отології речей, певною мірою відповідає реальності й зумовлює мовну модель світу [Тупицына 2007, с. 48]. Відтак, вибірка мов за певним типом може здійснюватися залежно від того, які сегменти картини світу корелюють з тим чи тим видом семіотичного простору.

Так одні мови тяжіють до образної репрезентації реалій та звукозображального кодування як звукових, так і незвукових ознак. Питома вага й частотність уживання фонетично вмотивованих одиниць свідчить про ідеофонічність мови. Високі показники виявляють аустро-азіатські, нігеро-конголезькі, японська, корейська, баскська мови, а також кечуа [Akita 2013, с. 331–332; Masuda 2007, с. 58, 61]. К. Акіта [Akita 2013, с. 335] зазначає, що в японській та корейській мовах зафіксовані різні типи фонологічної іконічності: фоноімітації (phonomimes) – позначення вокалізацій та шумів; феноімітації (phenomimes) – відтворення властивостей реалій (розміру, форми, текстури тощо - яп. *kachin-kachin* “м’яка речовина або рідина, яка починає твердіти” [DIEJ 1996, с. xiii]), а також фізичного чи емоційного стану (*nuku-nuku* “відчуття приємного тепла” [DIEJ 1996, с. 836], *sikusiku* “відчуття різкого болю при спазмах шлунку, кишківника” [Akita 2016, с. 155], *noo-noo* “перебування в стані безтурботності” [DIEJ 1996, с. 823] тощо). У баскській мові та мові сіву (атлантична гілка нігеро-конголезької сім’ї) відсутні імітативні позначення емоційного стану. В китайській та германських (зокрема англійській, шведській) мовах важко виявити будь-які ономотопеї за винятком назв звучань і шумів, а в мовах гуарекена (аравакська сім’я америндських мов) та білкіре (західно-атлантичний піджин, Західна Африка) розряд абсолютно вмотивованих одиниць обмежується назвами вокалізацій (звучань, які видають істоти).

З огляду на структурну типологію, ідеофонічні мови відзначаються будовою, яка забезпечує стабільність структури кореневої морфеми: (а) аглютинативні мови - корейська, японська (система іменника) та баскська мови, а також кечуа (америндська мова) і бантоїдні мови (бенуе-конголезька сім’я); (б) мови з аморфною будовою або мови, в яких ізоляція

поступово поступається аглютинації (аустро-азіатські). Набір звуконаслідувальних одиниць бідніший у мовах, в типології яких аглютинація - не домінантний але частотний спосіб поєднання морфем (індоєвропейська сім'я).

Високий індекс ідеофонічності властивий також системам, граматичний лад яких характеризується наявністю іменних класів, маркованих префіксальними (рідше суфіксальними) показниками. Так в нігеро-конголезьких мовах система іменних класів налічує до 27 розрядів. Зазначимо, що у мовах з системами іменних класів структура непохідної основи компактна і ригідна, завжди з кінцевим вокалізмом – $C_1V_1(C_2V_2)$. Іменні класи – дуже важливий компонент мовної картини світу, в якому віддзеркалено її когнітивну категоризацію і диференційовано позначення за лексичною (форма; розмір; текстура; приналежність до класу тварин, частин тіла) та граматичною ознакою (число, особа, не/істота, не/означенність, локативність; оцінність - димінутив/аугментатив, пейоратив/оноратив). Іменні класи утворилися внаслідок номінальних класифікацій і вибудовувалися відповідно до ознак референтів, які сприймаються чуттєво. Разом з тим іменні класи відтворюють цілісне, синкретичне сприйняття реалій, що актуалізується в поєднанні різних ознак у значеннях класних маркерів (аугментатив + число; аугментатив + пейоратив тощо). Невипадково, що саме у мовах з такою морфологічною ознакою продуктивна ідеофонія.

Ідеофони одночасно актуалізують різні (основні і фонові) частини полімодального фрейму: міжмодальна синестезія - слухове + візуальне сприйняття (яп. *katan-koton* “звучання, яке видає потяг, що рухається повільно” [DIEJ 1996, с. 640]), внутрішньомодальна синестезія – візуальне сприйняття інтенсивності і напрямку руху (яп. *poro poro* “те, як маленькі частинки котяться/падають униз (як сльози), але не так часто, як у випадку, позначеному редуплікацією *boro boro*” [DIEJ 1996, с. 119]).

З одного боку, структурна стійкість та семантична гетерогенність ідеофонів дозволяє їм бути незалежними від інших повнозначних слів мови. З іншого боку, вони виявляються синтаксично обмеженими [Güldeman 2008, с. 282]:

(а) утворюють колокації з конкретними одиницями, посилюючи їх значення –

хауса	<i>rago-</i>	- <i>n-</i>	- <i>sa</i>	<i>fari</i>	{ <i>fat</i> }	<i>ne</i>
(мова банту)	‘баран’	ч.р.,	3 ос., одн.,	‘білий’	ідеофон	копула
		род.в.	посесив		‘білий’	

“Його баранець - **сніжнобілий**.”

(б) уживаються у складі синтаксичних конструкцій, де вони позначають ознаки дії, стану, якості, а також доповнюють значення дієслова, вказуючи на різні обставини, за яких відбувається дія; наприклад, у мовах банту ідеофони становлять окрему частину мови [Ayuninjam 1998, с. 21], за своїми функціями схожу на прислівник в індоєвропейських мовах:

чева/	<i>lephethe</i>	<i>gombeza</i>	<i>mfumu</i>
ньянджа			
(мова банту)	ідеофон	‘ковдра’	‘вождь’
	‘бути		
	мокрим’		

“Ковдра вождя була **зовсім мокра**.”

З таких фактів роблять висновки про меншу “лінгвальність” ідеофонів [Akita 2013, с. 345] та про абсолютну маргінальність ономапоєї порівняно з “незображальними словами”: “у сучасних мовах кількість звуконаслідувань в лексиці украй мала, ... і становить не більше 2%” [Мечковская 2004, с. 148]. Переконані, що такі твердження занадто категоричні.

По-перше, факти незначної кількості ономапоєї, якими доводять їх периферійність, цілком євроцентричні, тобто стосуються мов індоєвропейської сім'ї. Результати інтроспективного вивчення ідеофонії дещо суперечать твердженням про незначну роль і непрозорість мотивації ономапоетичних одиниць. Урахування етнокультурного параметру фонетичної вмотивованості знаків дозволяє з'ясувати, що в різних культурах формується

неоднакова оцінка й сприйняття звукозображення, природності звучання. Цікавими виявилися дані Л. Даунінг та Б. Стібелз [Downing 2012, с. 385] про те, що окремі зв'язки між формами найменувань та неакустичною ознакою в основі номінації були кваліфіковані носіями мови зулу як умотивовані: *Tula uthi tu!* – “Геть **мовчи!**”, *Kubomvu tubhu* – “Воно – **яскраво червоне**”, *Wathi uyahamba wathi twa obukwini* – “Коли він ішов, він провалився **глибоко** у болото”.

По-друге, ідеофонам, як і основам неімітативного походження, властиве варіювання форми та значення [DIEJ 1996, с. xi–xii]: яп. *pachi pichi* “хлоп-хлоп; звук, утворюваний плесканням в долоні на знак схвалення”, *pachi pachi* “1) звук, утворюваний плесканням в долоні; 2) звук, утворюваний хлопанням жалюзі”, *pachi* “1) клацати; 2) блимати (прокинутися, розплющити очі вранці); 3) хлопати; 4) репнути; 5) різкий звук, який утворюється, коли щось ламається, тріскає”, *pachikuri* “блим; блимати безневинно (від удаваного чи справжнього збентеження, зніяковілості)” [TJN 2010].

Інтуїція мовців, їх неіндиферентне, часом занадто емоційне ставлення до змісту повідомлення і до того, що відбувається, спричиняє експресивність кодуєчих форм, їх частотне уживання у дискурсах, орієнтованих на “картинність”, зображальність подання інформації та реалізацію людичної й персуазивної функції мови: в лінгвокультурах банту - у міфологічному дискурсі (у наративах); в японській лінгвокультурі – в художньому, дитячому, мас-медійному дискурсі (у коміксах і рекламі). Наведемо контексти, в яких шляхом перекодування звукової і незвукової інформації вербальними засобами досягається драматизація події чи ситуації, збільшення наочності, зображальності повідомлення.

В одній з легенд банту (Legends of the Tortoise/Легенди Черепахи) відтворюється швидке пересування, тупіт слона (тривалий рух імітовано повтором, а звук, що супроводжує чвал, – специфікою фонетичної будови ідеофона) - “*The elephant appeared punctually in the morning, and after greetings started off at a trot – ndi! ndi! ndi! When he had been running for some time he called out, “Tortoise!” thinking he must have left him far behind, but to his consternation, he heard a voice in front of him: “Yuba! Why, I’m here!”* (пор. відтворення чвалу у коня - *kiputu kiputu*) [Werner 1968, с. 277]. Міфологічний наратив містить відомості про створення й упорядкування Всесвіту. Але такі оповіді й дескрипції створюються людьми, тому вони відповідають організації людського досвіду і способу життя. Цим пояснюється контекстуальне суміщення вокалізацій людини та імітацій звучань, які видають тварини, речі тощо (в наведеному уривку - *ndi! ndi! ndi!* “тупіт слона”, *Yuba!* “вигук для вираження здивування, обурення, нетерпіння, дративливості”). На нашу думку, у таких контекстах ідеофони відіграють важливішу функцію, ніж суто імітація. За їх участю актуалізується антропоцентризм картини світу, досягається гармонізація Всесвіту і суспільства, поєднання двох світів. Людина не залишається замкненою у соціальному просторі, а виходить за його межі, об’єднується з природою й спілкується з нею однією мовою, яка складається не тільки з міфічних образів і символів, а й з іконічних знаків.

Ідеофони частотні у різних типах комунікації. В японській лінгвокультурі ономапопея продуктивна в художніх творах (класичні хайку, дитяча лірична поезія), де шляхом звуконаслідування створюється панорамність, цілісність і динамізм викладу. Яскраві приклади наводить Е. Харт [Hart, с. 20]. У дитячій пісні йдеться про дощ: *Ame, ame, fur, fure kasa no / Janome no otukai ureshii na; / Picha picha chapu chapu ran ran ran*. Мати з парасолькою зустрічає дитину (“Rain, rain, fall, fall; mother’s umbrella with the bull’s-eye design; aren’t we happy” – ‘Дощ, дощ, падає, падає; Мати з яскравою парасолькою; Ми такі щасливі’). Останній рядок містить ідеофони, які доповнюють вербальний портрет дощу важливими деталями – *picha* “Плюх! Кап!” [TJN 2010] (падає дощ), *chapu* “хлопання, плескіт, занурення у воду, ляскіт” [TJN 2010] (стукотять дитячі гета, дитина хлюпає по калюжах і біжить до матері), *ran ran* “ля-ля-ля; веселий наспів; стрибок; стрибати, гратися” [TJN 2010] (відтворюється грайливий, веселий настрій дитини). Інтеграційна функція ідеофонів у цій поезії важливіша, ніж їх імітативна чи інформативна функція. Стукіт дощових крапель

накладається на стукіт дитячих гето, людина і природа розчиняються одне в одному у процесі “гуманізації”, олюднення світу.

Сугестивна функція ономатопів реалізується в мас-медійному дискурсі (рис. 1).

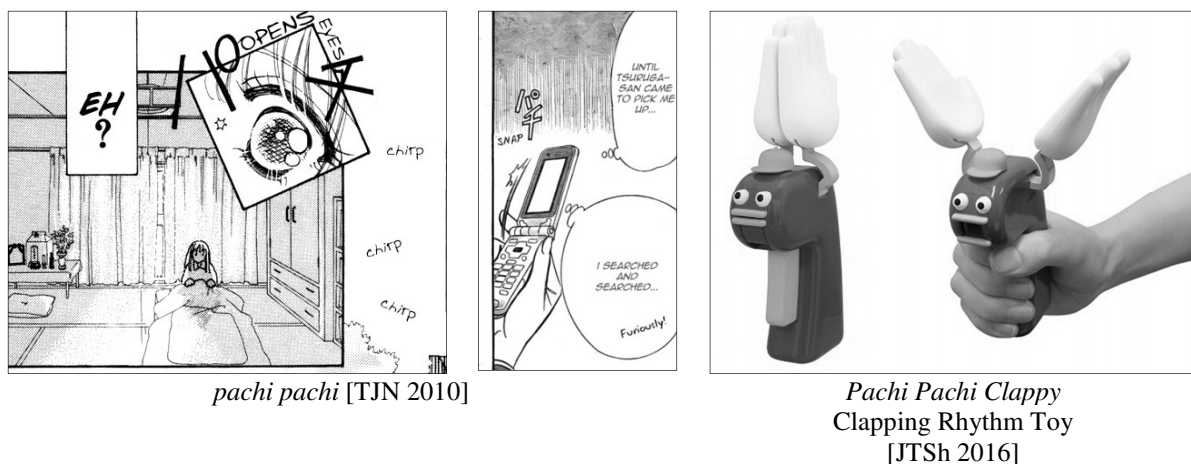

Рис. 1. Ідеофони в мас-медійному дискурсі

Наведені ілюстрації з японських коміксів та реклами (рис. 1) демонструють те, як за допомогою звуконаслідування (*pachi pachi* “звук, утворений плесканням в долоні” [TJN 2010]) надається звукова підтримка візуалізацій. Ономатопи стимулюють полімодальне (візуально-звукове) сприйняття явища чи речі і сприяють ефективнішому засвоєнню інформації, її збереженню у пам’яті реципієнта.

Ці факти доводять, що думка про лінгвальну обмеженість ономатопів є занадто категоричною, принаймні стосовно ідеофонічних мов.

Ідеофонічні мови можна протиставити неідеофонічним, структурні особливості яких обмежують можливості абсолютно вмотивованих кодуючих засобів. Так у флективних (фузійних) мовах спостерігається протилежна аглютинації орієнтація на лінійну модифікацію структури слова: псл. *kuku* “вигук, що відтворює крик зозулі” > “кувати про зозулю” – укр. *кукати, кукувати, кукукати, кукутіти, кувати, кути; відкувати, відкукувати; накувати, накукувати; (зозуля) закує, кує; розкуватися* тощо [ЕСУМ-3, 1985, с. 121, 130; СУМ 2014]. Ідеофонічність знака затемнюється внаслідок дії різних чинників: ускладненість сегментації фонемної синтагми на значущі морфи (процеси часткової чи повної фузії), неможливість ізольованого уживання основи / кореня (наприклад, в аглютинативних та ізольованих мовах переважно коренева морфема слугує базою редуплікації, тим часом у мовах флективної будови переважає повтор афіксів [Крючкова 2000, с. 71]).

Фузійність все ж не відкидає ідеофонії, яка виявляється продуктивною в мовах банту, де аглютинативний лад поєднується з елементами флексії, а з’єднання морфем супроводжується фузійними процесами, особливо глибокими на посткореневих швах. Очевидно, інтолерантність мов банту до посткореневих афіксів пов’язана з дієвістю прекореневої аглютинації і необхідністю “злютовувати” кореневі й посткореневі морфемі, мінімізацією посткореневого поширення морфемної структури, яке не відповідає базисному лівобічному розширенню основи. Наприклад, у мові зулу змінюваний корінь *-lal-* (*lala* “спати”, *laliza* “спочивати; покоїтися” [DZKD 1857, с. 191]) з’єднується з багатозначним афіксом (маркер перфекта, маркер минулого часу), що призводить до стирання меж між морфемами: *ngi-sa-lele* ‘Я все ще відпочиваю’ [Harford 2008, с. 125].

Стосовно генетичної приналежності, слід зазначити, що ідеофонічність здебільшого властива (а) ізольованим системам, генетичні зв’язки яких остаточно не встановлені - японська, баскська, корейська мови; (б) системам, які утворюють окремі мовні гілки (мови банту, спорідненість яких із бенуе-конголезькими мовами нігеро-конголезької

сім'ї значною мірою залишається гіпотетичною) або мають розвинену систему діалектів (баскська мова), що дуже відрізняються один від одного і нерідко вважаються різними мовами (кечуа у складі америндських мов).

Мови із продуктивною ідеофонією поширені у Східній Азії (японська, корейська мови), Південно-східній Азії (аустро-азіатські мови), на більшій частині Африки, на південь від Сахари (нігеро-конголезька сім'я) та в західних регіонах Південної Америки (кечуа). Баскська мова функціонує на крайньому Заході Європи і оточена ареалом романських мов. Більшість аустро-азіатських мов мають невелику кількість мовців, розповсюджені на невеликих територіях, переважно у гірських районах і межують з великою кількістю інших мов.

Отже, ідеофонічні системи виявляються значно дистанційованими чи ізольованими як у генетичному, так і географічному плані.

Імовірно, генетична і географічна віддаленість впливає на актуальність імітативного коду у вербальній репрезентації світу, спрямованості на холістичне світовідчуття, втілення конкретних і найбільш салієнтних ознак реалій, які осягаються відповідно до особливостей чуттєвого досвіду мовців. Слід очікувати, що процеси лінгво-культурної міксації значно знижують ідеофонічність.

Найменший ступінь ідеофонічності виявляють піджини - контактні (міксовані) форми комунікації. Імітативи практично відсутні в піджинах і креолах Африки, за винятком східно-африканських англоосновних піджинів/креолів та піджинів/креолів на португальській основі, поширених у Гвінеї-Бісау. Ці системи зазнають значного впливу з боку африканських мов з продуктивною ідеофонією. Тому їх наявність в контактних формах комунікації зумовлена лексичним субстратом [Bakker 2008, с. 144]. В піджинах з африканським, а не європейським лексифікатором, наприклад, білкірі/піджин фула (Bilkiiri/Pidgin Fula), санго (Sango/Pidgincreole Ngbandi), ономотопея – вкрай периферійне явище і виявляється поодинокими звукоімітаціями внаслідок ускладнення комунікації і неточної передачі мовних форм, функціональної обмеженості піджинів (лише в ситуації міжетнічної взаємодії), а також активного уживання ідеофонів в усній фольклорній традиції (героїчний епос) [Bakker 2008, с. 145], яка не підтримується піджинізованими формами через їх ресурсну й функціональну нестабільність та обмеженість. Отже, соціолінгвістичний (комунікативний) ранг мови впливає на “ємність мовних знаків”, їх цінність і “доречність у тих чи тих умовах комунікації” [Мечковская 2003, с.151]

Проте обмеження на ідеофонію накладаються не тільки специфікою функціонування, а й формування піджинів. Як це було продемонстровано вище, ідеофонія залежна від стабільності структури кореневої морфеми, прозорості морфемних меж. Попри той факт, що при формуванні піджинів виразною є тенденція до ізоляції й аналітизму (що позитивно впливає на структурну стійкість лексем), фонетична будова позначень дуже нестабільна. Фонетичний інвентар піджина редукований порівняно з системами суперстрату чи субстрату. Інтенсивно відбуваються процеси фонетичного вирівнювання (видалення і модифікація фонем, руйнування системи тонів) задля підвищення ефективності спілкування. А для ідеофонів, як відомо, фонетичне аранжування позначень важливе, саме тому ці одиниці резистентні до історичних змін [Козлова 2015, с. 374-375].

Вірогідність висновків про неідеофонічність піджинів підтверджується і фактом непродуктивності такого типового засобу іконічного кодування, як редуплікація. Уживання повних і часткових повторів для іконічного вираження різних (лексичних, граматичних, прагматичних) значень значно зростає у більш стабілізованих креолізованих мовах [Козлова 2015, с. 169; Bakker 2005, с. 511; Bakker 2008, с. 144; Fischer 2011, с. 75], а в піджинах, на основі яких і розвиваються креольські мови, редуплікація швидше виняток, ніж правило [Bakker 2005, с. 511, 516; Mühlhäusler 2003, с. 31]. Продуктивність редуплікації й тавтологічних конструкцій у стабілізованих системах (креолах), які функціонують в умовах значної лінгвальної мозаїчності, коріниться в первинній прагматичній функції повтору – полегшувати взаєморозуміння між мовцями. П. Беккер запевняє, що повтори частотні в

“ембріонних” формах мови: “ще на стадії жаргону, до стабілізації піджини, повтор – звичайна комунікативна стратегія” [Bakker 2005, с. 519]. Виходить, що від стабілізації й ускладнення контактних мов залежить тип подвоєнь, які вживаються: повтор (стадія жаргону) → “псевдоредуплікація” [Bakker 2005, с. 519] (стадія піджини) → редуплікація (стадія креолу) → тавтологічні конструкції (більш стабілізована форма існування мови, наближена до літературного стандарту). Ці спостереження вимагають подальшого вивчення й перевірки, тому тут лише прогнозуємо, що процес структурного ускладнення й розширення комунікативних функцій мовної системи впливає на тип мотивації й функцію структур, зокрема із подвоєнням складників. Семантично невмотивований повтор, який виконує фатичну функцію в жаргонах (і піджинах), у креолізованих системах поступається семантично вмотивованій редуплікації, яка згодом втрачає пріоритетність порівняно з прагматично насиченими експресивними тавтологіями [Козлова 2015, с. 171-172].

4. Висновки і перспективи. Результати дослідження підтвердили гіпотезу стосовно актуальності іконічного (звуконаслідувального) коду для кількісно репрезентативної групи мов. Системам з ідеофонією, продуктивною на позначення звукових і незвукових денотатів, властиві такі ознаки: невизначеність генетичних зв'язків; ареальна дистанційованість; прозорість і жорсткість морфологічної (аглотинація, аморфність) та фонетичної будови позначень. Засобами ідеофонії вибудовується натуралістична модель світу відповідно до холистичного світовідчуття й орієнтації мовців на синкретизм складників вербального коду, поєднання звукової і незвукової модальності у процесах сприйняття і репрезентації інформації про світ. Ідеофонічність корелює з пріоритетними дискурсивними практиками комунікантів й спирає реалізації когнітивної, інтенгаційної, регулятивної, сугестивної й експресивної функцій мови. Зазначене дозволяє залучити параметр іконічності до координаційних характеристик мовного типу.

Перспективним вважаємо вивчення закономірностей організації інших ділянок іконічного простору в мовах різної типології. Переконані, що індекс іконічності узгоджується з семантичною домінантою та важливими імплікаціями мовної будови.

Література

- Бенвенист Э.* Классификация языков / Эмиль Бенвенист // Новое в лингвистике ; сост. В. А. Звегинцев. - М. : Издательство иностранной литературы, 1963. -- Вып. III : Типологическое изучение языков - С. 36-55.
- Бенвенист Э.* Словарь индоевропейских социальных терминов / Эмиль Бенвенист ; [пер. с фр. ; общ. ред. Ю. С. Степанова]. - М. : Прогресс-Универс, 1995. - 456 с.
- Гамкрелидзе Т. В.* Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры : в 2 ч. / Тамаз Валерианович Гамкрелидзе, Вячеслав Всеволодович Иванов. - Тбилиси : Изд-во Тбил. ун-та, 1984. - хсві, 1328 с.
- Гринберг Дж.* Меморандум о языковых универсалиях / Дж. Гринберг, Ч. Осгуд, Дж. Дженкинс // Зарубежная лингвистика. II / пер. с англ. ; общ. ред. В. А. Звегинцева, Б. А. Успенского, Б. Ю. Городецкого. - М. : Издательская группа “Прогресс”, 1999(а). - С. 118-131.
- Гринберг Дж.* Некоторые грамматические универсалии, преимущественно касающиеся порядка значимых элементов / Дж. Гринберг, Ч. Осгуд, Дж. Дженкинс // Зарубежная лингвистика. II / пер. с англ. ; общ. ред. В. А. Звегинцева, Б. А. Успенского, Б. Ю. Городецкого. - М. : Издательская группа “Прогресс”, 1999(б). - С. 160-208.
- Иванов В. В.* Генеалогическая классификация языков и понятие языкового родства: материалы к курсам языкознания / В. В. Иванов ; под общ. ред. В. А. Звегинцева. - Изд-во Московского университета, 1954 - 53 с.
- Иллич-Свитыч В. М.* Опыт сравнения ностратических языков: семито-хамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидский, алтайский. Сравнительный словарь. Т. 1-3 / Владислав Маркович Иллич-Свитыч. - М. : Наука, 1971-1984.
- Кибрик А. Е.* Константы и переменные языка / Александр Евгеньевич Кибрик. - СПб. : Алетейя, 2003. - 720 с.
- Климов Г. А.* Кавказские (иберийско-кавказские) языки / Г. А. Климов // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. - 2-е изд. - М. : Большая энциклопедия, 1998. - С. 208-209.
- Климов Г. А.* Типология языков активного строя / Георгий Андреевич Климов; [отв. ред. Г. В. Колшанский]. - [2-е изд.]. - М. : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2009. - 320 с. - (Из лингвистического наследия Г. А. Климова).
- Козлова Т. О.* Роль первинної іконічності в процесах формально-семантичної диверсифікації: звуконаслідувальні редуплікації в індоєвропейській мові-основі та їх рефлексії / Т. О. Козлова // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : у 2 ч. - Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. - Вип. 105 (1). - С. 61-66.
- Козлова Т. О.* Іконічність у лексиці індоєвропейської прамови : монографія / Тетяна Олегівна Козлова. - Запоріжжя : Кругозір, 2015. - 640 с.
- Кравченко А. В.* Классификация знаков и проблема взаимосвязи языка и знания / А. В. Кравченко // Вопросы языкознания. - 1999. - № 6. - С. 3-12.

- Крючкова О. Ю.* Редупликация в аспекте языковой типологии / О. Ю. Крючкова // Вопросы языкознания. – 2000. – № 4. – С. 68–84.
- Лейбниц Г. В.* О словах / пер. с фр.; Готфрид Вильгельм Лейбниц. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 96 с.
- Мейе А.* Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / пер. с фр.; Антуан Мейе; под ред. Р. Шор. – [по 7-му изд. перер. и доп.]. – М.; Л.: Гос. соц.-эконом. изд-во, 1938. – 510 с.
- Мейе А.* Общеславянский язык / пер. с фр.; Антуан Мейе; хпер. и примеч. проф. П. С. Кузнецова; под ред. проф. С. Б. Бернштейна; предисл. проф. Р. И. Аванесова и проф. П. С. Кузнецова. — М.: Издательство иностранной литературы, 1951. — 492 с.
- Мечковская Н. Б.* Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков: [учебное пособие для студ. филолог. и лингв. спец.] / Нина Борисовна Мечковская. – [3-е изд.]. – М.: Изд-во «Флинта: Наука», 2003. – 312 с.
- Плунгян В. А.* Общая морфология: Введение в пролематику: [учебное пособие] / Владимир Александрович Плунгян. – [2-е изд., испр.]. – СПб – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 384 с.
- Русаков А. Ю.* Субстанциально-функциональная теория балканского языкового союза и славянские языки. Доклад к XIV Международному съезду славистов (Охрид, Македония, 10–16 сентября 2008 г.) / Русаков А. Ю., Соболев А. Н. - СПб.: Наука, 2008. - 40 с.
- Сводеш М.* Лексикостатистическое датирование доисторических этнических контактов (на материале племен эскимосов и североамериканских индейцев) / Моррис Сводеш; [пер. с англ.] // Зарубежная лингвистика: в 2 т. / ред. М. А. Оборина, Т. Н. Беляева. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. – Том I. – С. 7–36.
- Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир; [пер. с англ.; общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика]. – [2-е изд.]. – М.: Прогресс, 2002. – 656 с. – (Филологи мира).
- Топоров В.* Исследования по этимологии и семантике / Владимир Топоров. – М.: Языки славянских культур, 2006. – Т. 2. Индоевропейские языки и индоевропеистика. Кн. 1. - 544 с. – (Opera etymologica. Звук и смысл).
- Трубецкой Н. С.* Вавилонская башня и смешение языков [Электронный ресурс] / Николай Сергеевич Трубецкой // Трубецкой Н. С. Наследие Чингисхана. - М.: Аграф, 1999. - Режим доступа: http://royallib.com/read/trubetskoy_nikolay/nasledie_chingishana.html#0
- Тупицына И. Н.* Речевая коммуникация: личностно-когнитивное измерение / И. Н. Тупицына. – [изд. 2-е перераб., дополн.]. – М.: Изд-во РГСУ, 2007. – 220 с.
- Цивьян Т. В.* Движение и путь в балканской модели мира. Исследования по структуре текста / Т. В. Цивьян; РАН, Институт славяноведения; ред. В.Н. Топоров. - М.: «Индрик», 1999. — 376 с.
- Цивьян Т. В.* Дом в фольклорной модели мира (на материале балканских загадок) / Т. В. Цивьян // Ученые записки Тартуского университета. – Тарту: Изд-во Тартуского ун-та, 1987. – Вып. 464. Труды по знаковым системам. X. Семиотика культуры. – С. 65-85.
- Цивьян Т. В.* Лингвистические основы балканской модели мира / АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики; отв. ред. В. Н. Топоров. – М.: Наука, 1990. – 207 с.
- Эдельман Д. И.* К теории языкового союза / Д. И. Эдельман // Вопросы языкознания. – 1978. - № 3. - С. 110-115.
- Akita K.* A Multimedia encyclopedia of Japanese mimetics: A frame-semantic approach to L2 sound-symbolic words / Kimi Akita // Cognitive-Functional Approaches to the Study of Japanese as a Second Language; Kaori Kabata, Kiyoko Toratani, eds. – Boston/Berlin: Walter de Gruyter, 2016. – P. 139-168.
- Akita K.* The lexical iconicity hierarchy and its grammatical correlates / Kimi Akita // Iconic Investigations / ed. by Lars Elleström, Olga Fischer, Christina Ljungberg. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2013. – P. 331–350. – (Iconicity in Language and Literature; vol. 12).
- Ayuninjam F. F.* A Reference Grammar of Mbili / Funwi F. Ayuninjam. – Ithaca, New York, Oxford: University Press of America, 1998. – 444 p.
- Bakker P.* Pidgins vs Creoles and Pidgincreoles / Peter Bakker // The Handbook of Pidgin and Creole Studies; ed. by Silvia Kouwenberg, John Victor Singler. – Malden, USA; Oxford, UK: Blackwell Publishing Co, 2008. - P. 135-157.
- Bakker P.* Reduplication in Pidgins and Creoles / Peter Bakker, Mikael Parkvall // Studies on Reduplication / ed. by Bernhard Hurch. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2005. – P. 511–531. – (Empirical Approaches to Language Typology; vol. 28).
- Bonfante G.* The origin of the Romance languages: stages in the development of Latin / Giuliano Bonfante, Larissa Bonfante. – Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 1999. – 151 p. – (Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften. Neue Folge. 2. Reihe, 100).
- Croft W.* Typology and Universals / William Croft. – [2nd ed.]. - Cambridge: Cambridge University Press, 2002 – 341 p.
- Dolgopolsky A.* Nostratic Dictionary / Aharon Dolgopolsky. – Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2008.
- Fischer O.* Cognitive iconic grounding of reduplication in language / Olga Fischer // Semblance and Signification / ed. by Pascal Michelucci, Olga Fischer and Christina Ljungberg. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2011. – P. 55–82. – (Iconicity in language and Literature; vol. 10).
- Greenberg J. H.* Indo-European and its closest relatives. Vol. 2: Lexicon / Joseph Harold Greenberg. – Stanford: Stanford University Press, 2002. – 232 p.
- Güldeman T.* Quotative Indexes in African Languages: A Synchronic and Diachronic Survey / Tom Güldeman. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2008. – 707 p. (Empirical Approaches to Language Typology; 34).
- Harford C.* The Bantu-Romance movement in verb and verbal inflection morphology / Carolyn Harford // The Bantu-Romance Connection: A Comparative Investigation of Verbal Agreement, DPs, and Information Structure; ed. by Cécile De Cat, Katherine Demuth. – Amsterdam, New York: John Benjamins Publishing, 2008. – P. 111-130.
- Hart E. L.* Japanese and English Poetry Some Similarities and Differences / Edward L. Hart. – P. 17-24. - file:///C:/Users/Admin/Downloads/9.1hartjapanese-980a9671-9345-4870-828a-38b80601ce27.pdf
- Masuda K.* The physical basis for phonological iconicity / Keiko Masuda // Insistent Images. 5th Symposium on Iconicity in Language and Literature / ed. by Elżbieta Tabakowska, Christina Ljungberg, Olga Fischer. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co, 2007. – P. 57–72.
- Mladenova O.* Grapes and Wine in the Balkans: An Ethno-linguistic Study / Olga Mladenova. - Berlin: Otto Harrassowitz Verlag, 1998. – 858 p.

Mühlhäusler P. Sociohistorical and grammatical aspects of Tok Pisin / Peter Mühlhäusler // Tok Pisin Texts: From the beginning to the present / ed. by Peter Mühlhäusler, Thomas E. Dutton, Suzanne Romaine. – Amsterdam : Benjamins Publishing Co, 2003. – P. 1–34.

Ruhlen M. On the Origin of Languages: studies in linguistic taxonomy / Merritt Ruhlen. – Stanford, California : Stanford Univ. Press, 1994. – 342 p.

Werner A. Myths and Legends of the Bantu / Alice Werner. – London : Frank Cass & Co, 1968. – 334 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

(ЕСУМ-3) *Етимологічний словник української мови* : в 7 т. / [укл. Р. В. Болдирев та ін.]. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 3: Кора – М. – 552 с.

(ЛЭСГЯ-1) *Левицкий В. В.* Этимологический словарь германских языков : в 2 т. / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2010. – Т. I. – 616 с.

(СУМ) *Словник української мови* : в 11 т. [Електронний ресурс]. – 1970–1980. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/> – API 2014, Webmezha.

(ФЭСРЯ-3) *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – 4-е изд., стер. – М. : Астрель : АСТ, 2007. – Т. 3: Муза-Сят. – 830, [2] с.

(DIEJ) *Dictionary of Iconic Expressions in Japanese*. Vol. I: A–J. Vol II: K – Z / [ed. by Hisao Kakehi, Ikuhiro Tamori, Lawrence Schourup: with the assistance of Leslie James Emmerson]. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1996. – 1468 p.

(IEED) *Indo-European Etymological Dictionary* – Indogermanisches. Etymologisches Wörterbuch (J. Pokorny, 1959). A Proto-Indo-European language lexicon, and Etymological Dictionary of Early Indo-European languages [Electronic resource] / [scanned and recognized by George Starostin]. – Moscow. – 1104 p. – Access mode : <http://dnghu.org/indoeuropean.html>

(JTSh) *Japan Trend Shop* [Electronic resource]. – 2016. – Access mode : <http://www.japantrendshop.com/pachi-pachi-clappy-p-2246.html>

(SYE) *Starostin S.* Yenissonian etymology / [comp. by Sergei Starostin, 1995] [Electronic resource] / Sergei Starostin // The Tower of Babel. An Etymological Database Project in conjunction with The Global Lexicostatistical Database. – 1998–2005 (Sergei Starostin), 2006–2013 (George Starostin). – Access mode : <http://starling.rinet.ru/>

(TJN) *The Jaded Network* [Electronic resource]. – TheJADENetwork, 2016. – Access mode : <http://thejadednetwork.com/sfx>

УДК 811.133.1(003.22+003.32)"08/20"

СИДЕЛЬНИКОВА Л. В.

(Київський національний лінгвістичний університет)

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ОБҐРУНТУВАННЯ ВИНИКНЕННЯ ПИСЬМА

Стаття присвячена вивченню еволюції письма з позиції отриманих результатів новітніх досліджень в історичній, філософській, мовознавчій наукових парадигмах. У роботі висвітлено основні шляхи становлення й розвитку писемності як знакової системи. Циклічний розвиток письма від піктограми, идеограми, ієрогліфа й фонограми розглядається як процес спрощення людського мислення, внутрішньої деградації людини.

Ключові слова: писемність, піктографічне, идеографічне, фонографічне письмо, мовний знак, символ, образ, еволюція, деградація.

Сидельникова Л.В. Новые подходы к обоснованию появления письма. Статья посвящена изучению эволюции письма с позиции полученных результатов новейших исследований в исторической, философской, языковедческой научных парадигмах. В работе освещены основные пути становления и развития письменности как знаковой системы. Циклическое развитие письма от пиктограммы, идеограммы, иероглифа и фонограммы рассматривается как процесс упрощения человеческого мышления, внутренней деградации человека.

Ключевые слова: письменность пиктографическое, идеографическое, фонографическое письмо, языковой знак, символ, образ, эволюция, деградация.

Sydelynykova L.V. New approaches to the justification of writing origin. The article is devoted to the study of the evolution of writing from the perspective of the results of the latest research in historical, philosophical, linguistic research paradigms. This work highlights the key ways of formation and development of written language as a sign system. The cyclical development of the letter from the icons, ideograms and phonograms character is considered as a process of simplification of the human mind, the human internal degradation. The need to store knowledge in written sources demonstrates not the progress of mankind, and its degradation. Even geniuses of science know that ideas are born not on paper but in creative thinking. Numerous studies in the field of cognitive science - the science of thinking - show that people think in symbols rather than words.

The primary function of writing was intended to express the spirit gained experience and knowledge of the divine order of the universe. That is why the written language should be the evolution and development of the spiritual world of the individual and humanity. However, each individual phase of development simplified writing. The small icons transmit messages, and simple stories. So pictographic writing fixes images of perception and representation. Ideographic writing becomes a kind of scheme, devoid completeness image and imagery. In this scheme only a few elements remain fixed object. External image gradually falls out of the sign and with it the loss of imagery leads to change the function of writing. Writing began to record sounds. So Phonographic writing began to transmit only words in phonetic and grammatical forms.

Cyclic writing development occurs in a spiral form. From the picture complete, image of the world symbolic paintings - icons, the source of which is the mental human space from ideograms - a sign that transfers more compressed information, a certain idea of abstract or symbolic nature, over time, to the ideograms, which usually consists of simple elements that are endowed with their own